

novýchod

16

М. ЖИТОМИРСЬКА

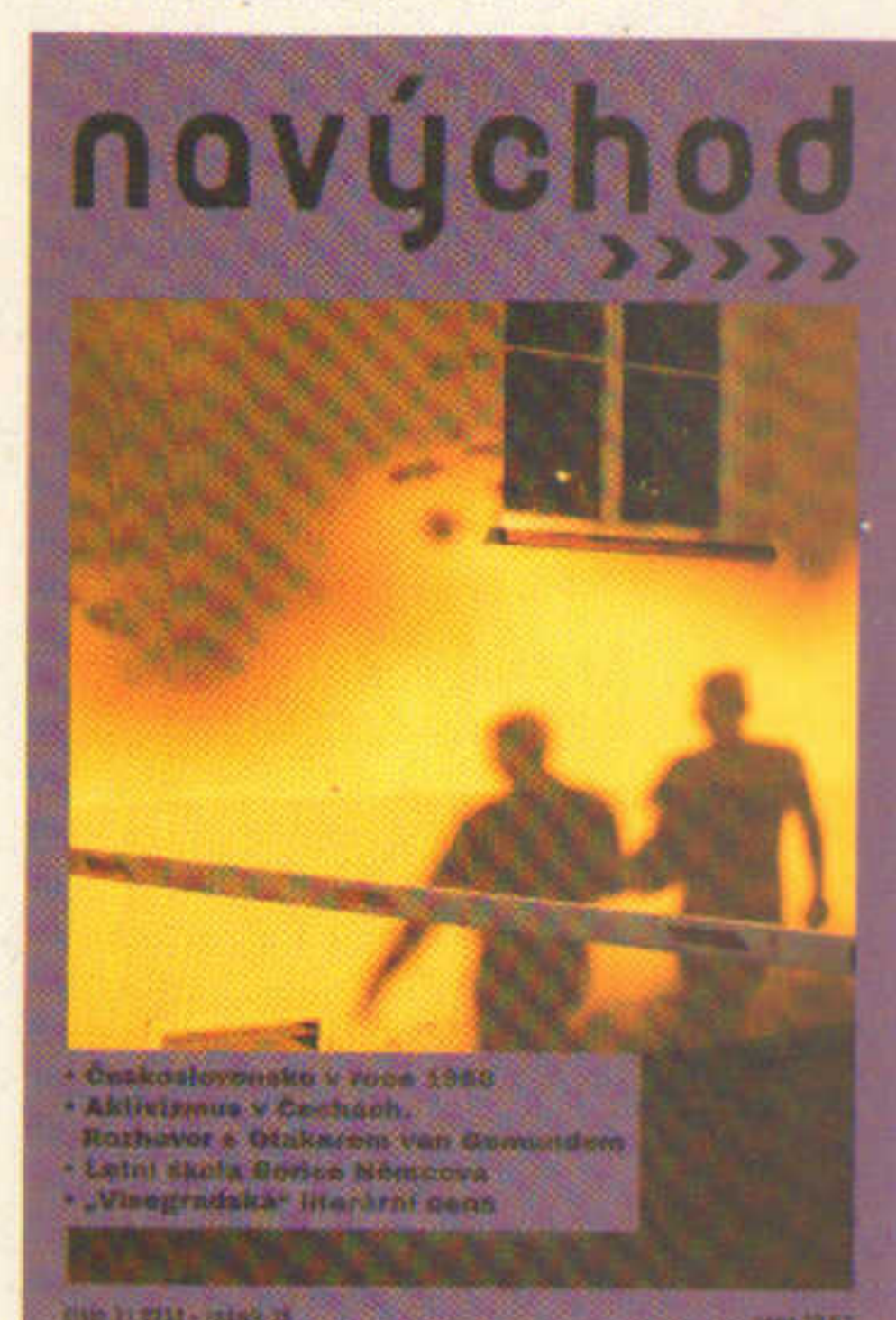
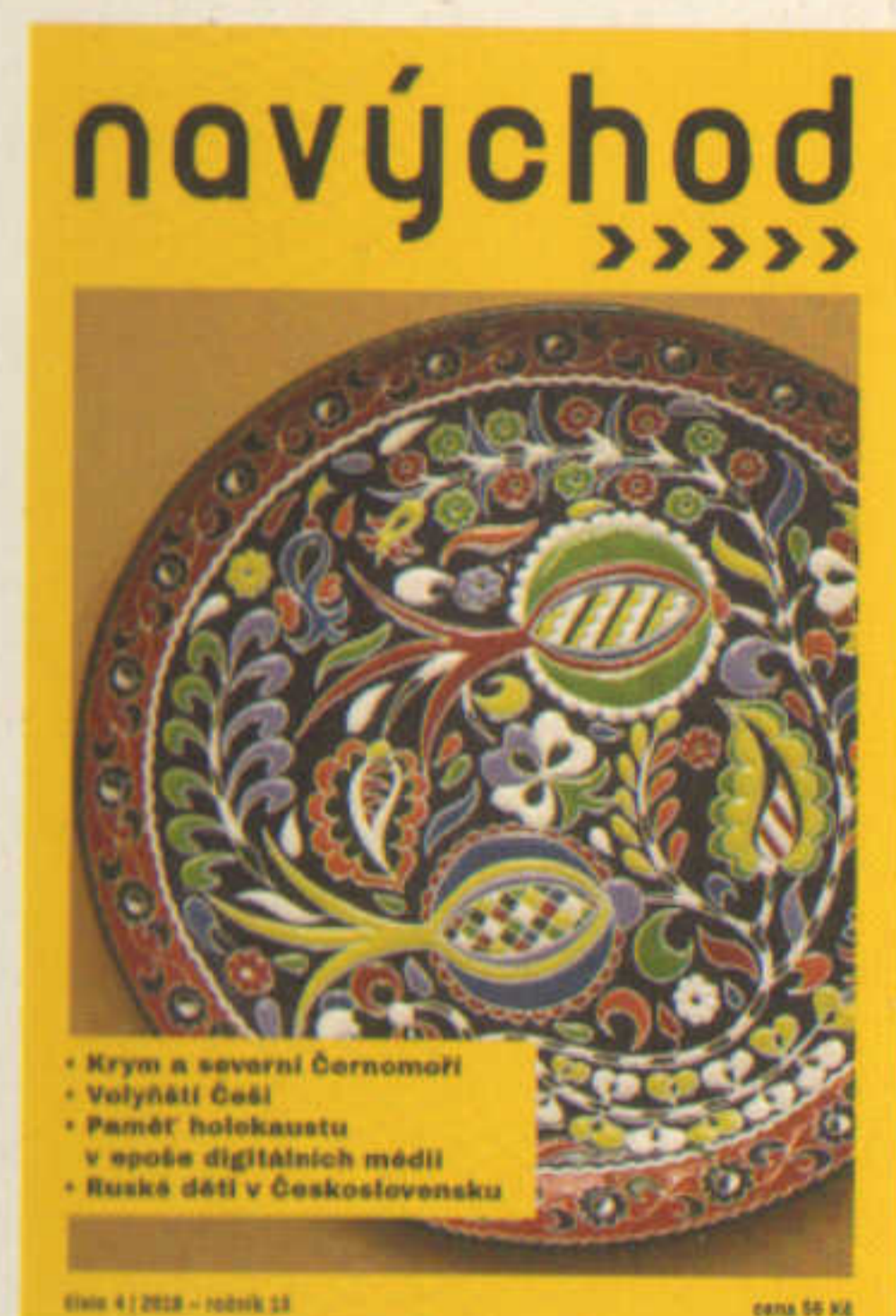
- **Helsinský efekt**
- **Václav Havel**
a česko-ruské vztahy
- **Kyjevská Rus**
- **České vesnice na Kavkazu**

Časopis NaVýchod se věnuje zemím střední a východní Evropy, Balkánu, Pobaltí, Kavkazu a Střední Asie.

Hlavním cílem časopisu je popularizace a rozšíření obecného povědomí o výše zmíněných oblastech. NaVýchod vychází v tištěné verzi čtyřikrát ročně.

www.facebook.com/NaVychod
www.navychod.cz

Distribuce a předplatné

Kde je k dostání NaVýchod?

Knihkupectví Karolinum, Celetná 18, Praha 1
KIWI svět map a průvodců, Jungmannova 23, Praha 1
Slovanská knihovna, Klementinum 190, Praha 1
Academia, Václavské nám. 792/34, Praha 1
Čtárna Unijazzu, Jindřišská 901/5, Praha 1
Filozofická fakulta UK, nám. Jana Palacha 1/2, Praha 1
Academia, nám. Svobody 13, Brno

Předplatné

Vyplňte prosím objednávkový formulář na webových stránkách www.navychod.cz anebo pošlete zprávu na email redakce redakce@navychod.cz

Předplatné na rok stojí 300 Kč včetně poštovného. Částku je možné poslat na účet: 2201076481 / 2010 Do zprávy pro příjemce prosím napište své jméno.

Po přičtení peněz na účet Vás budeme kontaktovat.

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

náš časopis pokračuje ve zkoumání složitých otázek minulosti a současnosti, přičemž se snaží zaměřit na historické kořeny soudobého dění. V tomto čísle se znovu vracíme k tématu vítězství populismu ve východní a střední Evropě, jež může mít vážné důsledky pro demokracii v našem regionu. Hlavní nebezpečí podle nás spočívá v ohrožení lidských práv a lidské důstojnosti.

V našem časopise proto najdete retrospektivní článek o helsinském lidskoprávním hnutí v sovětské Ukrajině (k tématu helsinských hnutí se budeme vracet i nadále), ale také texty věnované odkazu Václava Havla, který zůstává neustále aktuální nejen pro Českou republiku, ale i pro celou východní a střední Evropu.

Nesmíme zapomínat, jak dlouhou a komplikovanou cestu musely stát v našem regionu projít, aby mohly z lidských práv a demokratických hodnot učinit jasnou prioritu svého dalšího vývoje.

Na ohlédnutí po této cestě Vás srdečně zvou

Galina Babak a Radko Mokryk

Galina Babak.
Šéfredaktorka

Radko Mokryk.
Odpovědný redaktor

navýchod

NaVýchod 1-2/2019 > ročník 16
vydáno v listopadu 2019, cena 59 Kč
vydává Východoevropský klub
registrační číslo MK ČR E 11240,
ISSN 1214-2522, vychází v Praze
čtyřikrát ročně

kontakt: redakce@navychod.cz,
www.navychod.cz

šéfredaktorka: Galina Babak

zástupce šéfredaktorky:

Radko Mokryk

redakční rada: Galina Babak,

Radko Mokryk, Tereza Soušková,

Ivana Skálová, Tereza Chlaňová,

Alexandra Skorvid

korektury: Tereza Chlaňová,

Miroslav Tomek

překlady: Radko Mokryk,

Galina Babak

marketing: Anna Mychalčuk,

Markéta Krňanská

grafický design: Martin Pavlík,

& pure-beauty.cz (Jaroslav Grodl)

tisk: Agentura Jiří Brůna JB

fotografie na obálce:

Andrij Šyljajev

Časopis NaVýchod je nezávislým neziskovým projektem. Redakce si vyhrazuje právo provádět jazykovou úpravu rukopisů, opravy faktografických chyb a dalších nedostatků. Za věcnou správnost příspěvků zodpovídají autoři, jejich názory se nemusí shodovat s názory redakce. Od roku 2018 je časopis NaVýchod registrovaný v databázi EBSCO.

Obsah

Helsinský efekt	
Radko Mokryk	4
Václav Havel: Rusko a východní Evropa po pádu Sovětského svazu	
Stanislav Tumis	8
Vikingové a zrození Kyjevské Rusi	
Roman Pstyha	12
K otázce stereotypního užívání pojmu „Rus“	
Vjačeslav Grekov	17
Deset let Východního partnerství: Z Prahy do Bruselu a co dál?	
Pavel Havlíček	20
Kaczyński znovu míří k triumfu. Může ho opozice zastavit?	
Filip Harzer, Jan Škvrňák	23
Abcházie – každodenní realita neuznaného státu	
Barbora Knížková	27
České vesnice na Severním Kavkazu	
René Andrejs	31
Rozhovor s Alexejem Sevrukem	
Galina Babak	34
Ukrajinská komunita v ČR na fotografiích Jindřicha Štreita	
Ondřej Kolář	39
Fotogalerie – Lviv	41
Shrnutí čísla v angličtině	50

zájem především o výboje a obchod – obojí mohlo být zdrojem rychlého zisku. Území, na němž Severané působili, bylo dosti rozsáhlé, archeologické prameny ukazují, že vikingské pronikli na Oku, Desnu a přes chazarský Itil se dostali až k dnešnímu Baku. Pod-

stanství ukazují, že proces asimilace Severanů, kteří již z většiny splynuli s místním obyvatelstvem a přejali jeho kulturní tradice i zvyklosti, jako tomu bylo například i v Normandii, Anglii nebo Itálii, se nacházel v závěrečné fázi. Hojné archeologické nálezy vy-

v 9. století vytvořili vládnoucí elitu. Tito Severané, Rusové, dali název zemi a jejím obyvatelům, založili dynastii Rurikovců, jež si začala spolu s místními podrobovat okolní slovanské kmeny a vybírat od nich daně. Rusové postupně splývali s domácím obyvatelstvem, převzali jeho kulturu a zvyky a stali se tak organickou částí kyjevského státu. Do druhé můžeme zařadit mnoho Skandinávců, kteří se v průběhu 10.–11. století dostali do služeb ruských knížat, o nichž se často zmiňují ságy. Jsou to jak obyčejní Severané, již se vydali na Rus, tak i známí panovníci. V sáze o Olafu Tryggvasonovi najdeme příběh vikinga Sigurda, který sloužil u knížete Vladimíra. Můžeme se tam setkat také s Haraldem Krutým, budoucím norským králem (1046–1066), který velel vojsku Jaroslava Moudrého. Třetí skupinou jsou vikingské, kteří pořádali loupežné výpravy na Rus a Byzanc, aniž by měli jakékoliv vazby na ruské území či jeho obyvatelstvo. Byli to obyčejní piráti a na budování kyjevského státu a jeho etnický vývoj neměli skoro žádný vliv. Sága o Olafu Tryggvasonovi zmiňuje třeba norského jarla Erika, který v 10. století pět let drancoval Gardariki, území konunga (knížete) Vladimíra.

Necháme-li stranou spekulace ohledně role vikingů v budování státnosti ve východní Evropě, s jistotou můžeme říci, že Skandinávci jsou s dějinami Kyjevské Rusi nerozlučně spjatí. Svědčí o tom rozsáhlý literární a archeologický materiál. Vytvoření vládnoucí elity a státu je jednou z mnoha sfér, v nichž je patrný vliv, který Skandinávci na Rusi měli. Co se týče problémů skandinávské elity v Kyjevské Rusi, musíme pochopit, že ve středověku neměla otázka etnika a jazyka při vzniku státních útvarů velký význam – mnohem důležitější byla postava krále a jeho družiny. Severané žili skoro se všemi národnostmi, s nimiž přicházeli dlouhodobě do styku, v symbióze a přebírali jejich tradice. Podobným způsobem se vikingům podařilo na začátku 10. století založit například Normandské vévodství. Vikingové tak sehráli významnou roli v dějinách Evropy a stáli u zrodu nových států a národů, v nichž dodnes žije jejich dědictví. ×

povídají o zpravidla pokojném soužití slovanského a skandinávského obyvatelstva. Ve druhé smlouvě mezi Rusy a Byzancí z roku 944 už najdeme nejen skandinávská, ale i slovanská jména ruských posílů. Od konce 10. století staré severské označení Rus postupně přecházelo na rozvíjející se stát, který měl stále více slovanský ráz.

Tak praví ságy

Skandinávie a Rus mezi sebou byly historicky úzce propojeny. Skandinávské obyvatelstvo, jež se dostalo do kontaktů s územím východní Evropy, můžeme zhruba rozdělit do tří skupin. Do první patří vikingové, skandinávští mořeplavci a kupci, kteří během svých obchodních a válečných výprav do východní Evropy v tomto regionu

„Grani postavil tuto hrobku na památku Karla, svého společníka.“ Runový kámen z 11. století, pocházející z ostrova Berezaň.

Zdroj: wikipedia.org

statná změna se odehrála v roce 988, kdy kyjevský kníže Vladimír přijal z Byzance křesťanství a pokřtil celou Rus. V dějinách Rusi už jsou známé případy, kdy panovník samostatně přijímal křesťanství. Učinili tak údajně už Askold nebo kněžna Olga, Igorova manželka. Kníže Vladimír ale byl prvním panovníkem, který zapojil Kyjevskou Rus do širšího politického dění a legitimizoval svou vládu v očích křesťanských panovníků středověké Evropy. Jaroslavu Moudrému pak přijetí křesťanství umožnilo provdat své dcery za evropské panovníky a zvýšit prestiž kyjevského státu. Za liturgický jazyk byla na Rusi zvolena staroslověnština, nikoliv staroseverský jazyk, jímž vládnoucí elita mluvila dříve. Volba církevního jazyka a přijetí křes-

K otázce stereotypního užívání pojmu „Rus“

Vjačeslav Grekov, historik, Charkiv
Překlad Radko Mokryk, Galina Babak

Řada otázek, vztahujících se ke starším ukrajinským dějinám, má politizovaný charakter. Výrazným příkladem může být používání pojmu „Rus“. Pokusíme se vystopovat, kde se vzal, jak se od počátku používal a jaký obsah býval do tohoto pojmu v různých obdobích vkládán.

Ukrajinský historik Mychajlo Maksymovyč (1804–1873). Zdroj: uk.wikipedia.org

Některé pojmy, jako Kyjevská či stará Rus, dobře ilustrují stereotypy ve vnímání toponyma „Rus“ a jeho dějin. Například *Ruské letopisy* (rusky: Полное собрание русских летописей) se v západní tradici nejčastěji překládají jako *The Complete Collection of Russian Chronicles*. Pojem „Russian“ v moderní angličtině znamená „ruský“. V anglických histo-

rických pramenech 9.–13. století, jako je staroanglický překlad *Historiarum Adversum Paganos* Pavla Orosia, připisovaný tradičně králi Alfrédu I., *Estoire des Engleis* od Geffreie Gaimara či *Lives of Thomas Becket* a jiných, existovalo několik způsobů psaní názvu „Rus“. V dnešní angličtině rovněž existuje pojem „Rus“. V řadě případů pokračuje

ztotožňování Rusi a Ruska, což napomáhá deformaci představy o historických procesech.

Tři „bratrské“ národy

Jako další příklad může posloužit pojem „Kyjevská Rus“. Jedním z prvních, kdo již na začátku 19. století začal používat tento pojem, byl ukrajinský historik Mychajlo Maksymovyč. V jeho pracích se „Rus“ objevuje jako jistý analog knížectví nebo státu, jelikož kromě Kyjevské Rusi existovaly ještě Suzdalská, Červená či Bílá Rus. V době vědecké činnosti Mychajla Maksymovyče byly v ruské historické vědě populární ideje panslavizmu. Ideologové panslavizmu rozpracovali teoretický koncept existence tří „bratrských národů“ (ukrajinského, běloruského, ruského), které prý byly stejného původu. V tomto smyslu byla každá „Rus“ centrem budoucího „bratrského“ národa. Červená Rus je známa jako Haličsko-volyňské knížectví. V 19. století byla významná část jeho území součástí Rakouska-Uherska. Pojem Kyjevská Rus se později začal používat pro označení státu, který na území obývaném východními Slovany existoval v 9. až 13. století (s centrem v Kyjevě). Po mongolském vpádu ve 13. století se podle názoru oficiálních ruských historiků centrum tohoto státu přemístilo do Moskvy (Moskevská Rus). To znamená, že ruské impérium a později Ruská federace jsou historickými dědici Kyjevské Rusi. V moderním ruskojazyčném diskurzu se pojem Kyjevská Rus stále aktivně používá, přestože jde o uměle vytvořené označení.

Někteří moderní ruští historikové, zejména Andrej Zubov, vyzdvihují teorii o existenci jedné staroruské národnosti, jejíž představitelé obývali celé území Rusi v 11. až první polovině 13. století. Argumentaci pro svoji teorii Zubov spatřuje zejména v existenci jednotné kultury, propojené církevní slovanštinou. Vzniká ale tedy otázka, zda lze hovořit o jedné celoevropské národnosti jen proto, že ve většině evropských zemí plnila latina jakožto jazyk bohoslužebný a literární stejnou funkci. Kultura se však nedefinuje pouze na základě existence spisovného jazyka. Jednotlivé aspekty kultury se výrazně liší mnohdy i v sousedních

regionech jednoho státu, nemluvě o oblastech, které nebyly těsně provázané.

Stereotypní výklad pojmu Rus se výrazně projevil v učebnicích. Charakteristickými rysy učebnicového pojetí dějin Ukrajiny je zobecňování historického procesu a demonstrace nepřetržitosti dějin. Učebnice se stej-

1237–1241. Přitom život v těchto regionech pokračoval. Dokonce i město Donec u Charkova, známé z letopisů, ve 14. století dále existovalo. V ruské historické vědě 19.–20. století se rozšířilo přesvědčení, že po mongolském vpádu byla levobřežní Ukrajina (část Charkovské, Poltavské a Sumské oblasti) zdevastována a od druhé polovi-

břežní Ukrajina a Černihivské knížectví do areálu etnogeneze ukrajinského národa nepatřily.

Rusové vstupují na historickou arénu

Po staletí se obyvatelé budoucí Rusi nacházeli mimo zájem byzantských, arabských a západoevropských historiků a geografů. Oživení zájmu o tento

sech anebo byla napsána retrospektivně.

Stejně důležitým tématem, které dodnes zůstává prakticky stranou vědeckého zájmu, je hledání zdrojů informací, z nichž tehdejší autoři vycházeli, a rovněž charakter poznatků, jež z těchto pramenů mohli získat. Nutno podotknout, že polovičitost

ký a hrubý, bez jakéhokoliv náznaku lásky k člověku“. Mezi byzantskými písemnými prameny 9.–10. století vynívá svým obsahem dílo Konstantina VII. Porfyrogennéta *K synu Romanovi*, známé pod latinským názvem *De Administrando Imperio*.

Bylo doloženo, že tento text byl sepsán několika autory, kteří sledovali

rodů, které tehdy žily na území dnešní Ukrajiny. Lidé, obývající toto území, se nazývají Rusové, Tauroskytové a Skytové. Tyto názvy se používají bez ohledu na místo původu člověka. Příkladem tohoto přístupu může být dílo Michaela Psellose *Chronographia (Letopisy)*, v němž autor popisuje říšskou gardu, složenou z Tauroskytů. Je přitom známo, že část gardy byla skandinávského původu.

Analýza *Ipatěvského* a *Lavrentijského* letopisu poskytuje možnost zmapovat dynamické proměny používání pojmu „Rus“ v jeho nejrůznějších aspektech: právním, náboženském, etnickém atd. Bohužel kromě kronik chybí další díla, která by mohla být nápomocna při mapování těchto tendencí v delším časovém úseku. *Lavrentijský* letopis z 13. století se soustředí na události v severních regionech – Vladimírsko-suzdalském knížectví a sousedících zemích. Poslední užití pojmu „Rus“ se datuje do roku 1249 a je spojeno s přidělením jarlyku (povolení vládnout od chána Zlaté Hordy) pro vládnutí v Kyjevě Alexandrovi, známému jako Něvský. Poté se již v kronice pojem „Rus“ nevyskytuje. Můžeme tedy připustit, že pro autora této kroniky byl pojem „Rus“ spojen s Kyjevem. *Ipatěvský* letopis popisuje události 13. století (především dějiny Haličsko-volyňského knížectví), přičemž pro označení místních knížat dosti často používá pojem „Rus“, čímž posiluje historickou návaznost na Kyjev.

Toponyma „Rus“ se v písemných pramenech nejčastěji užívá pro Kyjev. Příznačné je, že v zahraničních písemných pramenech a nápisech na pečetích z 10.–12. století najdeme pojem „ruský kníže / král / archont“ výhradně v souvislosti s kyjevskými knížaty. Postupně vzrůstá i náboženský význam tohoto pojmu, což se promítá také v teritoriálním vnímání Rusi za hranicemi: vzniká určitá diferenciace, byť ne zcela přesně definovaná, Malé Rusi a Vnější (Velké) Rusi. Vznik těchto dvou pojmů byl ovlivněn právě náboženským faktorem a vlivem Byzance. Mají stejný význam jako Malé a Velké Řecko – Malé v tomto případě označuje původní území Řeků na Balkánském poloostrově, Velké naopak všechna další území, která byla v průběhu dějin Řeky kolonizována. ×

Byzantský císař Konstantin VII. Porfyrogennétos přijímá kněžnu Olgu – audienci vyličil ve svém díle *De Administrando Imperio*
Zdroj: cs.wikipedia.org

ně jako letopisy soustředí na kyjevská knížata 9. až první poloviny 12. století. Po oslabení Kyjeva v polovině 12. století, jež bylo důsledkem vnitřních rozbrojů a změny tras obchodních cest, se pozornost přesouvá na Haličsko-volyňský stát, který vznikl na konci 12. století. Dějiny všech ostatních regionů Rusi jsou vnímány pouze skrze tento pohled. V učebnicích prakticky chybí údaje o životě v Kyjevském, Černihovském a Perejaslavském knížectví po mongolském vpádu v letech

ny 13. až do 16. století na tomto území nebyla stálá osídlení. Proto se tomuto regionu často říkalo Divoká pole.

Taková interpretace historického procesu čtenáře fakticky vybízí k přijetí teorie, které se ruští historikové drží od 19. století: že totiž obyvatelé Rusi odešli na sever a jejich centrum se přemístilo do Moskvy. Kromě toho naznačuje, že ukrajinská národnost se formovala na území Haliče, Volyně, Podolí a regionu kolem Kyjeva. Vzniká tak chybná představa, jako by levo-

region v 11. století bylo dáno tím, že místní kmény „vstoupily na historickou arénu“ svými válečnými taženími mimo slovanský svět. Tyto kmény vešly do dějin pod jménem „Rusové“ a vytvořily stát označovaný jako „Rus“. Zmínky o „Rusi“ a „Rusech“ najdeme v řadě písemných textů, jako jsou kroniky a letopisy či historické a geografické záznamy. Právě ony nám poskytují možnost definovat historický obsah pojmu „Rus“. Většina těchto textů se dochovala v pozdějších opi-

Stereotypní mapa Kyjevské Rusi v 11. století.

Zdroj: cs.wikipedia.org

faktů, které v těchto textech najdeme, poskytuje prostor pro vznik různých hypotéz o samotném pojmu „Rus“. Takovým zdrojem je například fragment franských *Bertiniánských letopisů*.

V byzantském díle z 9. století, *Život Georgie Amastridského*, jsou popsány útoky Rusů na Byzanc. V byzantské tradici se „Rusové“ označují jako „Rosi“. V tomto textu je zmíněná zajímavá teze: „Byl to vpád Rosů – lidu, který je všem znám jako krajně divo-

různé dějové linie. V textu se pojednává o různých slovanských kmenech, které se dostaly pod nadvládu Rosů. V pozdějších památkách z 10.–13. století již byzantští autoři Rosy, Slované a Varjagy nerozlišují.

Malá a Velká Rus

V byzantských pramenech z druhé poloviny 10. století vidíme návrat k antické tradici, která se promítla zejména v obrození starých názvů ná-